

Een voorstudie, uitgevoerd in het kader van ICES/KIS-3, thema 3D.

Drs. P.J.A.M. Smeets, Alterra, Wageningen

Dr. J.C. Blom, LEI, Den Haag

Quick scan drijvende krachten groene ruimte

InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster

Postbus 20401

2500 EK Den Haag

tel.: 070 378 56 53

internet: <http://www.agro.nl/innovatienetwerk/>

ISBN: 90 - 5059 - 145 - 0

Overname van tekstdelen is toegestaan, mits met bronvermelding.

Rapportnr. 02.03.027 (serie basisdocumenten), Den Haag, mei 2002

Woord vooraf

Het onderwerp 'Duurzame dynamiek in de groene delta' is een belangrijk thema op het werkprogramma van InnovatieNetwerk Groene ruimte en Agrocluster. De ambitie met dit thema is een omslag te realiseren in de aanpak van inrichting en beheer van de groene ruimte. Voorheen werd in die aanpak vooral uitgegaan van agrarische productiedoelstellingen. Centraler moeten komen te staan waarden als rust, ruimte, stilte, aantrekkelijke landschappen, cultuurhistorie, belevingswaarde, strategische voorraden (onder andere biodiversiteit) en waterbeheer.

Deze omslag betekent een geweldige innovatieopgave, waarbij de verhoudingen tussen functies en relevante actoren zich fundamenteel moeten wijzigen. In die zin gaat het zowel in inhoudelijk als in bestuurlijke zin om een systeeminnovatie, waarvoor veel kennis nodig is. Daarom is samen met relevante overheden, maatschappelijke organisaties, bedrijven, kennisinstellingen en intermediaire instellingen een voorstel gemaakt voor de ICES/KIS-3 investeringsimpuls dat als titel heeft gekregen Dynamische Duurzame Delta 3D.

Ter ondersteuning van dit voorstel, vooral gericht op het helderder krijgen van de innovatieopgaven en de daarmee samenhangende behoeften aan kennisontwikkeling, zijn zes projecten uitgezet:

- Verkenning bruikbaarheid concept Waardeketens voor vraagstukken in de Groene Ruimte
- Quick scan drijvende krachten groene ruimte
- Essay over rood en groen in een aantrekkelijke mix
- Quick scan kritische succesfactoren PPS-projecten
- Essay over het handhaven of verbeteren van de kwaliteit van de groene delta
- Essay over interactieve beleidsvorming

Dit rapport betreft de quick scan drijvende krachten. Het is opgesteld door Jan Blom van LEI en Peter Smeets van Alterra. Zij zijn bijgestaan door de volgende personen uit die instituten: Petra Berkhout, Jannemarie de Jonge, Maarten Jacobs, Gijs Kornmann en Ida Terluin. Op basis van een analyse van de drijvende krachten worden verschillende opgaven voor de toekomst geformuleerd. Om deze opgaven te volbrengen dienen volgens de auteurs regionale kenniscentra ontwikkeld te worden; zij zouden de sleutel vormen tot meer kwaliteit in de groene ruimte. In het ICES/KIS-voorstel 3D is deze gedachte nader uitgewerkt.

*Dr.ir. A.P. Verkaik,
Directeur InnovatieNetwerk Groene Ruimte
en Agrocluster*

Inhoudsopgave

Woord vooraf	i
Samenvatting	1
1. De opdracht	3
2. Inleiding	5
3. De groene ruimte	7
4. Probleemstelling	9
5. Werkwijze	11
6. Drijvende Krachten	13
7. Actoren	19
8. De groene ruimte in ontwikkeling	21
9. Kennisvragen en suggesties voor innovatie	23
10. Literatuur	31
11. Over de auteurs	33
Bijlage 1: Geraadpleegde deskundigen	35
Summary	37

Samenvatting

Het gebied in de driehoek Amsterdam – Lille – Duisburg wordt wel de Noordwest Europese Deltametropool genoemd. Zuid- en Centraal Nederland maken daar deel van uit. Het landelijk gebied neemt in deze driehoek een bijzondere plaats in vanwege enerzijds de historisch belangrijke voedselproductie en anderzijds de grote stedelijke druk.

Deze bijdrage gaat na welke krachten van invloed zijn op de toekomst van dit landelijk gebied. Er worden drie typen onderscheiden. De eerste zijn de autonome, externe, mondiale krachten zoals technologische ontwikkeling en globalisering. Het tweede type krachten heeft betrekking op mens en samenleving. Onderwerpen in dit verband zijn onder andere individualisering en de interactiemogelijkheden van ICT. Het derde type betreft de veranderende verhouding tussen stad en land. In dat verband wordt onder andere aandacht besteed aan de stijging van de agrarische grondprijzen als gevolg van bijvoorbeeld de talrijke woningbouwprojecten.

De veranderingen die de krachten teweegbrengen hebben ook gevolgen voor verschillende actoren in het landelijk gebied. Zo zal de rol van de overheid veranderen van een sturende in een stimulerende. Verder zal de betekenis van de goeroe of verhalenverteller toenemen ten koste van die van de lokale leider.

Op basis van de verwachte ontwikkelingen worden kennisvragen en innovatieopgaven geformuleerd, waarbij een onderscheid wordt gemaakt naar uiterlijkheden (functies), sociale constructies, en innerlijke waarden.

De algemene conclusie is dat de regio het aangrijpingspunt zal zijn voor verandering. Dat pleit ervoor, aldus de auteurs, te zorgen dat de benodigde kennis eveneens op dat niveau wordt georganiseerd via regionale kenniscentra.

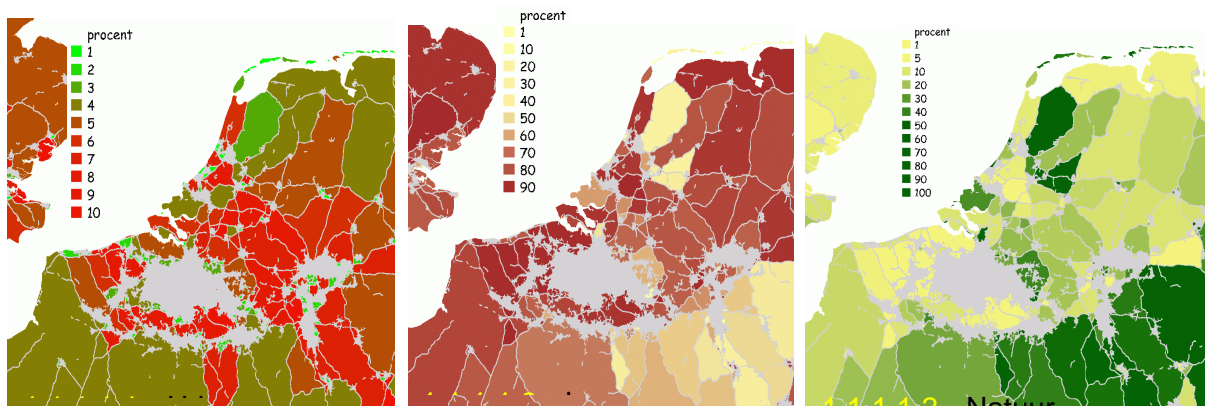

1. De opdracht

Op verzoek van InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster is een quick scan uitgevoerd van de drijvende krachten die van invloed zijn op de ontwikkeling in de groene ruimte. Voorts is gevraagd in te gaan op de wijze waarop de ontwikkelingsrichting (mede) te beïnvloeden is en op de vraag wie daarbij een rol spelen.

Voorafgaande aan de uitvoering van de opdracht is stilgestaan bij het begrip groene ruimte, dat geen heldere definitie kent. In de traditionele begrippen als platteland of landelijk gebied lag het accent op de tegenstelling tussen Stad en Land en het is juist die tegenstelling die sinds begin van de jaren '90 in de vorige eeuw niet langer voldeed om aan de ontstane situatie recht te doen. Het begrip Groene Ruimte werd geïntroduceerd en die kan dus niet negatief worden gedefinieerd als niet-stedelijk gebied, waarbij alleen de bebouwingsdichtheid inhoud geeft aan het begrip.

Kaart 1: Grondgebruik in Noordwest Europa

De bovenstaande drie kaartjes maken duidelijk dat het Noordwest Europese grondgebruik op de eerste plaats landbouw en verstedelijking betreft. De grijze gebieden op alle drie de kaartjes zijn sterk verstedelijkt (oppervlakte bebouwing > 10%) maar ook daarbuiten zijn er nog veel regio's, die een hoeveelheid bebouwd gebied van 10% hebben, zoals het eerste kaartje laat zien.

Buiten de stad is dit deel van Noordwest Europa voornamelijk landbouwgrond, zo blijkt uit het tweede kaartje en het derde kaartje laat zien dat vrijwel nergens de oppervlakte natuur en bos hoger dan 10% is.

In positieve zin kan over Groene Ruimte worden gesproken als cultuurlandschappen, maar de vraag is dan of dit laatste begrip wel dezelfde reikwijdte heeft.

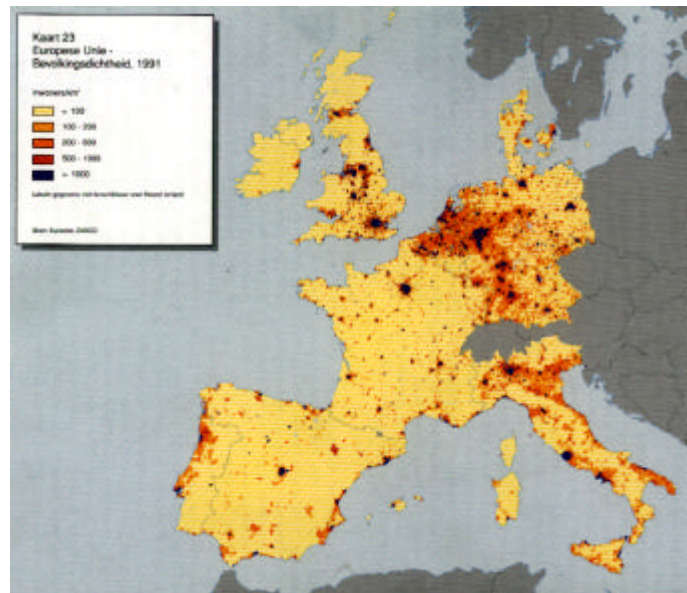
Wij hebben geconstateerd dat een eenduidige definitie niet voor handen is. Toch hoeft het "fuzzy" karakter van de term groene ruimte geen belemmering te zijn om zinvol te

kunnen nagaan welke drijvende krachten er van belang zijn als het gaat om de ontwikkeling ervan. Essentieel bij het hanteren van het begrip is, dat het onderscheid tussen Stad en Land erdoor wordt opgeheven. Er is –om met de filosoof Petrus Kockelkoren te spreken al “groene ruimte tussen twee stoeptegels” (Kockelkoren 1996). Daarmee geeft het begrip Groene Ruimte de mogelijkheid om de complexe interactie tussen bebouwd en onbebouwd gebied, tussen Stad en Land en allerlei overgangsvormen daartussen in het metropolitaine gebied van Noordwest Europa hanteerbaar te maken. Als in het rapport wordt gesproken over min of meer synonieme begrippen als cultuurlandschap of het rurale cultuurlandschap dan is dat slechts de uitdrukkelijke erkenning van het gegeven dat dit landschap in zijn ontstaan in een eeuwenlange interactie tussen mensen en natuur is vormgegeven.

2. Inleiding

Noordwest Europa is de grootste bevolkingsconcentratie, die zich eigenlijk al vanaf de Romeinse tijd in Europa heeft ontwikkeld.

Bijgevoegde afbeelding, overgenomen uit Europa 2000+ (1995) laat dit duidelijk zien (zie ook Smeets, 1998). In het dichtbevolkte deel van Noordwest-Europa is de kwaliteit van de groene ruimte van groot belang voor de leefbaarheid en duurzaamheid van het gebied. Er is daardoor weinig ruimte voor een landschap met grote lege gebieden waarin de natuur haar gang kan gaan. Elders in Europa is daarvoor aanzienlijk meer ruimte.

*Kaart 2: Bevolkingsdichtheid in Europa
Bron: Europa 2000+*

Nederland als onderdeel van dit gebied maakt hierop geen uitzondering, eerder vinden we het beeld in versterkte mate terug. Het beheer van de groene ruimte is in belangrijke mate in handen van agrariërs: 70% van het landoppervlak in Nederland is landbouwgrond. Anderzijds kenmerkt Nederland in vergelijking met andere delen in de wereld zich ook door lage bebouwingsdichtheden, zodat ook in de stedelijke gebieden sprake is van een redelijk groene leefomgeving. Tenslotte is er in Nederland ook relatief weinig 'natuur' en wat we daaronder scharen is veelal door de mens gemaakt. Het grote water, de meren en vooral de Waddenzee, kunnen gekarakteriseerd worden als de meest 'natuurlijke' gebieden.

Waar in het verleden de groene ruimte als een 'bijproduct' van agrarische productie is ervaren, is dat thans en zeker ook in de toekomst steeds minder het geval. Dit is de uitkomst van een ontwikkeling die vanaf de introductie van de kunstmest rond 1860 heeft plaatsgevonden en die wordt gekenmerkt door de toepassing van moderne landbouwmethoden en het eenzijdig economisch streven naar vergroting van de winst onder druk van de markt en het landbouwbeleid. Meer recent komt er aandacht voor de meer omvangrijke functie die de groene ruimte vervult en de mogelijke rol van de landbouw daarbij. Aanvankelijk is met name beleid ontwikkeld om een aantal negatieve effecten van de moderne landbouwmethoden te redresseren, zoals het gebruik van bestrijdingsmiddelen en de te intensieve bemesting (vergl. Blom, 2000). In

de afgelopen tien jaar is er duidelijk meer aandacht gekomen voor positieve bijdragen die de landbouw zou kunnen leveren aan het beheer en de ontwikkeling van de groene ruimte (zie bijv. van der Ploeg, 1999 of Stortelder et al. 2001). Anderen bestrijden de positieve effecten (Kleijn et al. 2001) of betwijfelen of de landbouw, gezien de voortgaande ontwikkeling van schaalvergroting en intensivering deze spagaat kan blijven volhouden (zie bijv. van der Ploeg, 2001). In Europees verband wordt gesproken over het Europese landbouwmodel en multifunctionele landbouw, termen waarmee onder meer aandacht wordt gevraagd voor deze bredere functie van landbouw. Op Europees niveau is vanuit de landbouw ook een voorzichtig begin gemaakt met de heroriëntatie van het landbouwbeleid, waarbij wordt gesproken over een 'second pillar', gericht op rurale ontwikkeling (Europese Commissie, 1999). Een voorstel tot meer ingrijpende veranderingen is te vinden in Buckwell et al. (1997) en vindt weerklank in een recent verschenen WRR studie (WRR, 2001).

Het feit dat de landbouw een belangrijke plaats heeft in de groene ruimte wil niet zeggen dat zij ook de belangrijkste kracht is die het aanzien daarvan bepaalt. Het rurale landschap is door de historie bepaald en historisch heeft de stad een grote invloed op het aanzien van dit landschap. Goede voorbeelden daarvan zijn de droogmakerijen in ons land, die op initiatief van stedelingen zijn drooggelegd. Maar ook de behoeften van de stedelijke bevolking en de mogelijkheden van transport bepalen zeker al vanaf de Gouden Eeuw in belangrijke mate welke landbouwactiviteiten er zijn. In de toekomst zal die dominantie van buiten de landbouw evenzeer aanwezig zijn.

Maatschappelijk worden we geconfronteerd met een sterk veranderende samenleving, waarbij vaste categorieën ons minder houvast geven. Het kostwinnerschap en de zorg voor de huishouding worden steeds vaker gedeeld in het gezin, en het gezin zelf boet in als herkenbaar begrip. Evenzeer als het strakke onderscheid tussen vrije tijd, werk- en zorgtijd verdwijnt, verdwijnt ook het onderscheid tussen woon-, werk- en leefruimte. Het is alsof het gaat van vast naar vloeibaar, zonder dat het daardoor ook meer vormbaar wordt. Gezien deze ontwikkelingen is ook de voorspelbaarheid minder. Belangrijker lijkt het om de beweging te verstaan en daarin richting aan te brengen. Het is als met een zeilboot, je hebt geen invloed op de richting en de kracht van de wind maar als je weet waar de wind vandaan komt en zijn kracht kent, kun je je zeilen zo zetten dat je op de gewenste bestemming komt. Het is vanuit deze optiek dat we naar de drijvende krachten zullen kijken. In tegenstelling tot het denken in termen van maakbaarheid en het ontwerpen van een blauwdruk.

3. De groene ruimte

De bewustwording dat de groene ruimte niet langer een vanzelfsprekend bijproduct is van landbouwproductie leidt automatisch tot de vraag welke de functies van de groene ruimte zijn of zouden moeten zijn en welke waarde daaraan wordt gehecht. Daarbij is van belang om te erkennen dat deze functies door de tijd heen niet steeds dezelfde zijn geweest noch zullen zijn. De groene ruimte is voortdurend door menselijk ingrijpen in verandering en is ten dele maakbaar. Wat wij heden ten dage zien is een cultuurlandschap met een lange historie van honderden en soms ook duizenden jaren oud. We spreken hier van het culturele erfgoed, waarvan een goede waardering ook kennis vergt van het verleden. Dikwijls is er sprake van min of meer aantrekkelijke landschappen die een belangrijke functie vervullen bij het zoeken naar rust en ruimte en verschillende vormen van recreatie. De MKZ-crisis heeft nog weer eens aangetoond hoe belangrijk de toegang tot het landelijk gebied is voor de economie van de het rurale gebied. De groene ruimte vervult ook een belangrijke habitat functie voor planten en dieren en de kwaliteit van deze functie hangt nauw samen met de wijze waarop aan andere functies vorm wordt gegeven: de landbouwpraktijk en de vorm van recreatie. Kortom de biodiversiteit van een gebied is een functie van de inrichting en het beheer van het gebied.

De ervaringen van het afgelopen decennium op het gebied van overstroming en verdroging hebben ons ook geleerd dat waterberging een belangrijke functie is van delen van de groene ruimte. Ook hier is sprake van een herwaardering van de groene ruimte met uiteenlopende motieven; tijdelijke waterberging; zorg voor de grondwaterspiegel en herwaardering van bepaalde biotopen.

Tenslotte is het denkbaar dat onderdelen van de groene ruimte worden beschouwd als 'sink' voor broeikasgassen in het kader van het klimaatverdrag.

Afbeelding 1: Waterproblematiek

De complexe samenhang tussen de verschillende functies die de groene ruimte vervult, wordt nog versterkt door het grote aantal actoren die bij de vormgeving van

die ruimte een rol spelen of willen spelen. Waar vroeger boeren redelijk autonoom beslissingen namen, is het aantal belanghebbenden en geïnteresseerden sterk toegenomen. Te denken valt aan bewoners en bedrijven die zich in de groene ruimte vestigen, recreatie-ondernemers, natuur- en milieubeschermingsorganisaties, waterschappen, gemeenten, provincies en rijksoverheid. In een aantal gevallen zijn ook de Europese overheid (habitat richtlijn) of internationale verdragen (beschermd cultureel erfgoed of het klimaatverdrag) sturend. Bestuurlijk doet zich dan ook de vraag voor hoe deze belangen redelijkerwijs tot afgewogen democratische besluiten kunnen leiden. Juridisch is er de vraag wie waar over gaat. Wetenschappelijk liggen er vele vragen rond cultuurhistorische waarden, biodiversiteit en waardering van economische belangen. Zonder overdrijving kunnen we stellen dat de groene ruimte kan worden opgevat als een complex systeem dat zich onder de druk der omstandigheden zal moeten aanpassen om tot gewenste situaties te komen, gegeven de afweging van verschillende, soms tegenstrijdige, belangen.

4. Probleemstelling

Voor de toekomstige ontwikkeling van de groene ruimte in Nederland en de sturing daarvan is het van belang om inzicht te hebben in het krachtenveld dat van invloed is op de ontwikkeling van het complexe systeem van het rurale gebied in samenhang met de ontwikkelingen elders in de samenleving. Daartoe is de analyse van dit krachtenveld in termen van drijvende krachten noodzakelijk. Nagegaan dient te worden welke invloed hiervan uitgaat op de groene ruimte: welke elementen worden bedreigd en wat betekent dit voor de functionaliteit van de groene ruimte. Tenslotte dient te worden nagegaan welke ruimte er is voor sturing van een proces ter versterking van bepaalde elementen van de groene ruimte.

5. Werkwijze

Op basis van bovenstaande probleemstelling is een sessie van een dag georganiseerd in een Group Decision Room. Onder leiding van de uitvoerenden van dit project is door een vijftal deskundigen (zie bijlage 1) een verkenning gemaakt van de drijvende krachten die de toekomstige ontwikkelingen van de groene ruimte beïnvloeden. Voorts is met deze groep nagegaan welke actoren er van invloed zijn en zullen zijn op deze ontwikkelingen, waarbij ook aandacht is besteed aan verdwijnende invloed. Tenslotte zijn, op basis van de kennis die op de dag is opgebouwd, suggesties gedaan voor de kennis- en innovatieagenda op dit terrein. De oogst van deze dag is door de auteurs geselecteerd en geordend in dit rapport weergegeven.

6. Drijvende Krachten

Drijvende krachten in dit verband worden gezien als autonome processen die de groene ruimte op een of andere wijze zullen beïnvloeden. Op basis van deze kennis kunnen actoren beslissen om het ontwikkelingsproces in een meer gewenste richting bij te sturen. In de beschrijving hieronder is getracht om een groot aantal factoren zodanig te clusteren dat zij in het verdere proces van nadenken over beïnvloeding van de ontwikkelingen in de groene ruimte een functie kunnen vervullen. Wat hier wordt gerapporteerd is volledig noch eenduidig. Het beoogt functioneel te zijn.

Meer dan tachtig suggesties zijn geclusterd tot tien krachten die door ons zijn onderscheiden. Vier daarvan hebben een sterk autonoom (extern, mondiaal) karakter en een viertal andere hebben sterk betrekking op de mens en de samenleving. De laatste twee betreffen vooral de verhouding tussen stad en platteland (groene ruimte). Tabel 1 geeft een overzicht.

Tabel 1: Overzicht drijvende krachten

Karakter van de kracht	De drijvende kracht	Kenmerken
Autonoom (extern, mondiaal)	Klimaatverandering	Behoeft waterberging; ander waterbeheer. 'Sinks' voor de opslag van kooldioxide.
	Technologie ICT	Netwerksamenleving, groei mobiliteit; maatschappelijk interacties; minder plaatsgebonden werken.
	Technologie overig	Afstanden worden kleiner; schaalvergroting in de landbouw; nieuwe voedselbronnen; genetische modificatie; verstening, waardoor waterbeheersproblemen.
	Globalisering	Schaalvergroting in de landbouw; het ontstaan van 'footloose' landschappen; dynamiek in sociale verbanden; groei van mobiliteit; toetreding Midden en Oost Europese landen tot de EU; afbouw van het traditionele landbouwbeleid; het verdwijnen van de 'constructie Nederland'.
Mens en samenleving	Welvaartstoename	Veranderende woonwensen; vergrijzing; het belang van voedselveiligheid; behoefte aan recreatieve ruimte; natuur en landschap krijgen meer waardering; groei mobiliteit; behoefte aan infrastructuur; behoefte aan rust.
	Migratie	Verkleuring van Nederland; toename bevolkingsdruk in Noordwest Europa; groei mobiliteit; van problematisering via acceptatie naar bevordering van de multiculturele samenleving.
	Verschuivende waarden	Consumenteneisen gericht op maatschappelijk verantwoorde productie; positie en rol van overheden; de waardering van technologische ontwikkeling; grondbezit; maatschappelijke interacties minder positie gedreven en meer op inhoud.
	Individualisering	De belevingseconomie; economisering van emotie; het belang van identiteit; onkenbaarheid van mensenwensen; zelfsturing; netwerksamenleving; keuzevrijheid en -mogelijkheid; groei van de mobiliteit; waardering door en betrokkenheid van de burger.
Veranderende verhouding stad en land	Stad domineert land	Behoeft aan pretparkachtige landschappen; landbouw is niet gelijk aan natuur; waardering van natuur en landschap wordt belangrijker; toenemende betekening van de groene ruimte; grondschaarste en grondprijzen; behoefte aan recreatieve ruimte.
	Van bezit naar accessibility	Niet het bezit maar de toegang tot de grond (de groene ruimte) wordt belangrijk; geheel nieuwe organisatievormen in het bedrijfsleven: minder werkplaatsgebonden, waardoor wonen op afstand geen probleem is; veranderende woonwensen; recreatieve ruimte; ruimte voor rust en ontstressing.

Uit de opsomming in tabel 1 blijkt dat er factoren zijn die bij meerdere drijvende krachten terug worden gevonden. Zo is de toename van de mobiliteit een kenmerk van de globalisering, de toename van de welvaart, de migratie maar ook van de individualisering. In de discussie over drijvende krachten is dit een complicerende factor. Waar het om gaat is dat eenduidige oorzaak en gevolg relaties niet goed zijn aan te geven. Zo is welvaartsgroei geen directe oorzaak maar het schept wel de mogelijkheden voor mobiliteit en globalisering is net zo min een oorzaak als een gevolg van mobiliteit. In feite hebben we te maken met ontwikkelingen die tot stand komen door mogelijkheden die geschapen worden en de preferenties van individuen die tot een zekere invulling leiden. Op langere termijn zien we normen en waardenpatronen verschuiven waardoor maatschappelijk de verhoudingen veranderen. Waar vroeger de boer baas op eigen erf was wordt hij nu en in de toekomst nog sterker geconfronteerd met nadrukkelijke bemoeienis vanuit de rest van de samenleving. Grondbezit en de toegang tot die grond waren (zijn) gekoppeld, maar zullen dat in de toekomst steeds minder zijn. Normen en waarden zijn als het ware het cement van de samenleving. Ze zorgen er voor dat er bij alle verandering ook samenhang blijft bestaan.

Op grond van de geïdentificeerde drijvende krachten mogen we verwachten dat de technologie ook in de toekomst een belangrijke factor is voor de inrichting en vormgeving van de groene ruimte, maar het effect zal vooral afhangen van de wijze waarop we er gebruik van zullen maken. Zo zal ICT de voorwaarde scheppen dat velen hun werk kunnen doen op wisselende plaatsen en daarmee de mobiliteit verhogen, maar ook terug brengen. Als huisvesting minder afhankelijk wordt van de werkplaats kan dat eenvoudig leiden tot een voortzetting van de 'landelijke stad', met geringe bebouwingsdichtheden.

Het klimaat als drijvende kracht heeft mogelijk een redelijk herkenbare invloed. Er zal gezocht moeten worden naar geschikte mogelijkheden voor waterberging en de groene ruimte biedt mogelijkheden om verplichtingen uit afgesloten en nog af te sluiten klimaatverdragen na te komen. De wijze waarop is een zaak van effectiviteit: Wat draagt het bij aan de doelstelling, de daarmee gepaard gaande kosten en de maatschappelijke acceptatie. Het samengaan van verschillende maatschappelijke wensen op het gebied van natuur, rust en recreatiemogelijkheden is hier een interessant thema.

De globalisering is een drijvende kracht die zeker aanzienlijke invloed zal uitoefenen op het grondgebruik door de landbouw (vergl. Blom, 2001). De afbouw van het beschermende landbouwbeleid en toenemende internationale concurrentie in landbouwproducten zorgen daarvoor. Tegelijkertijd heeft globalisering ook invloed op

onze perceptie van de wereld. Voorbeelden uit andere delen van de wereld zullen inspireren om tot nieuwe vormen te komen (footloose landschappen) maar ze kunnen ook leiden tot een herwaardering van ons culturele erfgoed. De toenemende migratie zal er verder toe bijdragen dat in onze multiculturele samenleving nieuwe opvattingen ontstaan over de gewenste inrichting van 'ons' platteland (zie bijv. Jókövi, 2001). Belangrijk is om vast te stellen dat uit deze krachten geen beeld is af te leiden over hoe die groene ruimte er in de toekomst uit zal zien.

Toenemende welvaart zal bijdragen aan een vergrote druk op ruimte en derhalve ook op de groene ruimte, maar er zijn dan ook meer middelen om daaraan vorm te geven. In principe neemt de stuurbaarheid toe als we in staat zijn daar de geëigende institutionele kaders voor te ontwikkelen. Een welvaarttoename zal vrijwel zeker ook leiden tot een toenemende migratie en culturele pluriformiteit. Bij een positieve waardering liggen hier veel mogelijkheden voor meer interactie en meer creativiteit, bij het vormgeven aan de groene ruimte. Tegelijkertijd kan hiermee de cohesie in de samenleving worden versterkt. Bij een onjuiste aansturing of stimulering ligt hier juist veel conflictstof.

De onderkende individualisering zien we maatschappelijk terug in de afnemende betekenis van het gezin, de kerk en politieke partijen en minder grote gebondenheid aan een bedrijf. We zien het ook terug in een veelvoud van mode en diversiteit in consumptiepatronen. Anderzijds zijn mensen betrokken bij doelorganisaties (Natuurmonumenten, Dierenbescherming, Natuur en Milieu, ANWB) en actiegroepen. Het is kennelijk niet een gezamenlijke overtuiging die bindt maar een gezamenlijk doel, met als kenmerk dat verbintenissen een tijdelijk karakter hebben. De mogelijkheden om doelgroepen op te zoeken of support voor een bepaald doel te vinden zijn geweldig toegenomen door nieuwe communicatiemiddelen. De mogelijkheden zijn wat dat betreft grenzeloos. In de ontwikkeling van de groene ruimte speelt deze maatschappelijke tendens een steeds grotere rol. We wijzen slechts op het succes van de zg. "Nieuwe Natuur", waarin het Wereldnatuurfonds de ambities van het in 1986 uitgebrachte Plan Ooievaar (de Bruin et al. 1987) is gaan realiseren (zie bijv. Braakhekke et al. 2001). Ontwikkelingen in de Groene Ruimte zullen in toenemende mate via deze nieuwe vormen van organiseren tot stand komen (Wenger, 1998).

Tenslotte zijn er de factoren die de relatie tussen stad en land bepalen. Een belangrijke kracht hierbij is de verstedelijking als zodanig die door het uitkopen van boeren tegen zeer hoge bedragen bijdraagt aan het opdrijven van de grondprijzen (zie voor een meer omvattende verklaring van deze ontwikkeling: Luijt en Bethe, 1988). Hierdoor wordt het moeilijk om grond voor natuur tegen redelijke prijzen te verwerven en is het voor

bestaande boerenbedrijven moeilijk om verder uit te breiden. Deze ontwikkeling wordt vooral in de hand gewerkt door het bestaande belastingregime dat bij beëindiging van het bedrijf in Nederland dwingt tot het betalen van belasting over de stakingswinst. Maar het gaat ook om de toenemende belangstelling van de stedelijke bewoners voor natuur en landschap en het medegebruik ervan. Daarmee wordt de vormgeving ook mede bepaald door de stedelijke bevolking. Bij toename van de recreatieve behoeften kan in de toekomst een sterke druk op de groene ruimte en de daarin te realiseren voorzieningen ontstaan.

De laatste factor op dit vlak die gaat over beschikbaarheid en toegankelijkheid versus het bezit is een aspect dat al langer speelt in de bosbouw, waar openstelling tegen vergoeding ook effect heeft op de vormgeving en inrichting van de bossen. Dit fenomeen kan in de toekomst invloed hebben op de vormgeving en inrichting van de hele groene ruimte. De toegankelijkheid kan worden vergroot door openbare voet- en fietspaden en door aanvullende voorzieningen (zie bijv. Stortelder & Molleman, 1998 en Van der Ploeg et al., 2000). Belangenafwegingen tussen de verschillende functies van een gebied spelen hier een grote rol: landbouwproductie, diergezondheidsaspecten, natuur, rust, private versus publieke toegankelijkheid.

7. Actoren

Bij de inventarisatie en analyse van actoren in relatie tot de groene ruimte is een onderscheid gemaakt tussen de actoren die op een termijn van tien jaar in belang afnemen, de actoren die thans van belang zijn en mogelijke toekomstige actoren.

De actoren die waarschijnlijk in belang afnemen zijn de traditionele politieke partijen, de lokale voorman ("Wien van de Brink"), "Jan Pronk" die contouren trekt, de traditionele boer, maar ook de milieubeweging en de dierenbescherming zijn genoemd. De laatste twee zullen het belang dat ze thans vertegenwoordigen waarschijnlijk anders profileren, er vanuit gaande dat de landbouw erin zal slagen om het dierenwelzijn aanzienlijk te verbeteren en veel aandacht zal schenken aan de milieukwaliteit. Het idee is dat de missie gerealiseerd zal worden. Dit lijkt voorlopig nog wat optimistisch.

In tabel 2 hebben we de actoren die er thans toe doen ingedeeld in een zestal hoofdgroepen.

Tabel 2: Overzicht van de thans van belang zijnde actoren in de groene ruimte

Rol	Actor
Publieke overheden	1. Rijksoverheid, m.n. LNV, VROM, V&W, EZ
	2. Provincies en Waterschappen
	3. Gemeenten
	4. EU
Belangenorganisaties	1. Consumentenorganisaties (voedselkwaliteit en voedselveiligheid)
	2. Natuurorganisaties
	3. Dierenbescherming
	4. Toeristen organisaties (w.o. de ANWB)
	5. LTO regionaal
	6. Locale boerenleiders
Individuele burger	1. Boeren
	2. Recreanten
	3. Stedelingen
	4. Bewoners van het gebied
Ondernemers	1. Recreatie ondernemers
	2. Coöperaties van boeren
	3. Dienstverlenende sectoren (w.o. transport)
	4. Projectontwikkelaars
	5. Banken
Grondbezitters	1. Boeren
	2. De NS
	3. Natuurbeschermingsorganisaties
	4. Andere grondeigenaren
Overig	1. Innovatienetwerken
	2. De VVV's

Deze lijst van actoren zegt op zich nog niet zoveel. Wat van belang is, is de onderlinge relatie en hun invloed op het proces. Thans verloopt dat goeddeels via de bestaande organisaties die veelal een ander oogmerk hebben dan het beheer van de groene ruimte. Individuele burgers komen daaraan nauwelijks of niet te pas omdat ze er niet op zijn georganiseerd. De groene ruimte is een restpost die besproken kan worden als de stad, het dorp, de landbouw, de natuur en het waterbeheer aan bod zijn geweest.

Naar de toekomst toe zullen er accentverschillen zijn ten opzichte van de actoren van nu. De rol van overheid zal gaan van een sturende naar een stimulerende overheid. De betrokken burger is wat ouder en heeft daardoor waarschijnlijk meer tijd. Deze zal ook meer uit zijn op woongenot, ruimte en rust. In plaats van lokale leiders komt de goeroe of verhalenverteller, een persoon, die met kennis van zaken en verbeeldingskracht beelden kan ontwikkelen, die mensen stimuleert om actief te participeren in het proces van regionale planvorming, vormgeving en beheer.

Er zullen nieuwe instituties ontstaan om actief bij te dragen aan de vormgeving en inrichting van de groene ruimte. Deze instituties worden niet in het leven geroepen om centraal beleid uit te voeren, maar om regionale verantwoordelijkheden op zich te nemen. Te denken valt aan een regio-autoriteit: het Landschap. Voor de uitvoering van taken ontstaan consortia nieuwe stijl, projectverbanden met een maatschappelijke vertegenwoordiging. Voorts zullen er innovatienetwerken zijn die vernieuwingen activeren en stimuleren, terwijl burgers elkaar vinden in zogeheten *cultural communities* die op tijdelijke basis actief een bepaald gezichtspunt onder de aandacht brengen. Het is een wereld die ruimte schept voor initiatief van onderop en daarin in een proces van afstemming vormgeeft aan ideeën. De overheden zijn er slechts voor de stimulering, de spelregels en de randvoorwaarden.

8. De groene ruimte in ontwikkeling

Als we spreken over de groene ruimte, cultuurlandschappen of het rurale cultuurlandschap, dan is van belang om bij de beschouwing van een specifiek gebied de historie te kennen en te benutten. Deze landschappen zijn dikwijls gedurende eeuwen ontstaan en vertellen met hun uiterlijke vorm een geschiedenis van het gebied. Deze zogeheten *cultural heritage* is een waardevolle *asset* voor het gebied: de natuur, toerisme belevingswaarde. Voorts kan deze kennis bijdragen aan het maken van keuzes voor de verdere ontwikkeling (Zie bijvoorbeeld de Poel et al. 2001).

De drijvende krachten, die de ontwikkeling van de groene ruimte beïnvloeden, geven ruime gelegenheid om op die ontwikkeling in te spelen. De druk, die op de landbouw ontstaat als gevolg van de verminderde steun van de overheid en toenemende internationale concurrentie, vraagt om een reactie vanuit de rest van de samenleving om zorgvuldig om te gaan met schaarse ruimte die er is. De druk op de landbouw leidt tot een verdere rationalisatie van de landbouw, die ruimtelijke gevolgen heeft, waarvoor maatschappelijk geen draagvlak is. Dat kan voorkómen worden door allerlei geboden en verboden, maar dat lijkt weinig zinvol. Maatschappelijk gezien is het veel effectiever om samen met andere partijen in de groene ruimte te zoeken naar duurzame oplossingen, met een maatschappelijk gewenste uitkomst. Hoe die oplossingen er uit zien is niet in het algemeen te stellen. Dat leent zich derhalve niet voor een centrale organisatie. Wel is er ruimte om randvoorwaarden te stellen, abstracte doelstellingen te formuleren en spelregels af te spreken. De daadwerkelijke invulling, vormgeving en uitvoering kunnen alleen op regionaal niveau plaatsvinden. Ter bewaking en toetsing van uitkomsten kunnen algemene principes worden afgesproken. Inhoudelijke toetsing lijkt niet op zijn plaats omdat lokaal naar optimale, gedragen uitkomsten moet worden gestreefd.

Een probleem ontstaat in dit model van ordening over zaken die op het gebied van de groene ruimte een effect hebben dat het niveau van de regio ontstijgt. Met name op gebied van natuur, waterberging en ecologische 'sinks' ontstaan dit soort problemen. Deze kunnen worden opgelost door vooraf bij het stellen van de randvoorwaarden afspraken te maken. Voorts moeten deze mogelijke spil-overs zo veel mogelijk worden voorkomen door een samenhangend gebied af te bakenen.

9. Kennisvragen en suggesties voor innovatie

De voorgaande analyse leidt niet eenduidig naar een aantal kennisvragen of suggesties voor innovatie. Wel is het zo dat de hiervoor beschreven krachten en actoren van invloed zullen zijn op de vormgeving van de groene ruimte van morgen. In dit deel zullen wij op systematische wijze de meest dringende kennisvragen en suggesties voor innovatie weergeven in het licht van de hiervoor geïdentificeerde drijvende krachten.

Een kapstok voor meer helderheid biedt het onderscheid in 'werelden van kwaliteit' dat is gebruikt in Het Kubieke Landschap (2001), het essay dat als CD-Rom bij het Jaarboek van Alterra was gevoegd.

Er worden drie fundamenteel verschillende houdingen ten opzichte van de werkelijkheid onderscheiden. In de objectiverende houding zien wij de werkelijkheid als een verzameling dingen en gebeurtenissen, waarover ware uitspraken mogelijk zijn en waarin effectief ingegrepen kan worden. In de normativerende houding beschouwen wij de werkelijkheid als een intersubjectief gedeelde realiteit, waarin normen gelden die als juist erkend worden. De objectieve en de normatieve realiteit, natuur en maatschappij, vormen samen de buitenwereld. Daarnaast is er nog de binnenwereld van het innerlijk. Dit is het domein van intenties, wensen, behoeften en gevoelens. In de expressieve houding laat het individu aan anderen op al dan niet waarachtige wijze elementen uit deze wereld zien.

Tabel 3: Drie werelden van kwaliteit

wereld	uiterlijke natuur	sociale werkelijkheid	Innerlijke natuur
houding	objectiverend	normatief	expressief
kennis	objectief	intersubjectief	subjectief
kwaliteitscriterium	waarheid	juistheid	waarachtigheid

Bron: Het Kubieke Landschap, 2001.

En verder staat in Het Kubieke Landschap:

(...)dat kennis in de disciplines die de uiterlijke natuur onderzoeken, zoals de ecologie, geologie, hydrologie, bodemkunde en milieukunde, overheersend door de maatschappij als objectieve kennis wordt beschouwd. (...)De kennis van disciplines die de sociale werkelijkheid onderzoeken, zoals de sociologie, ethiek, culturele antropologie en economie, zien we meestal als intersubjectieve kennis. Velen achten

de resultaten van dit soort onderzoek afhankelijk van de wetenschappelijke invalshoek, bijvoorbeeld het begrippenkader dat een bepaalde onderzoeksschool hanteert, of de methodologie (...) Kennis uit disciplines die zich bezighouden met de wereld van het innerlijk, zoals de omgevingspsychologie en de fenomenologie, wordt overwegend als subjectieve kennis geïnterpreteerd.

Ten behoeve van de structurering van de kennisvragen en innovatie suggesties hebben we, aansluitend bij deze driedeling in tabel 3 een onderscheid gemaakt in functies (horend bij de uiterlijke natuur), eigendomsrechten in brede zin (gedefinieerd in de sociale werkelijkheid) en waarden van groene ruimte (die hun oorsprong vooral vinden in de innerlijke natuur). Voor elk van de drie categorieën zullen we nagaan welke vragen of suggesties er zijn.

Tabel 4: Kennisvragen en innovatiesuggesties naar categorie

Categorie	Aspecten	Kennisvragen en innovatiesuggesties
Functie	<ul style="list-style-type: none"> • Productiefuncties <ul style="list-style-type: none"> • Landbouw • Energie • Water • Regulatiefuncties <ul style="list-style-type: none"> • Waterberging • Informatiefuncties <ul style="list-style-type: none"> • Recreatie • Wonen • Biodiversiteit • Draagfuncties <ul style="list-style-type: none"> • Sinks'voor CO₂ • Afvalberging 	<p>De analyse van drijvende krachten wijst op een verschuiving van het accent op productiefuncties naar de het accent op de drie andere groepen functies in de groene ruimte.</p> <p>Belangrijke kennisvragen op dit vlak zijn de mogelijkheden voor verandering van functies in de richting van duurzame ontwikkeling en het samengaan of conflicteren van functies:</p> <p>Welke innovatie mogelijkheden zijn er op het vlak van duurzame functievernieuwing en experimenten met nieuwe combinaties van functies?</p>
Eigendom in ruime zin	<ul style="list-style-type: none"> • Bezit • (Mede)gebruik • Zeggenschap • Toegang 	<p>Eigendom in ruime zin geeft de mogelijkheid om economische waarde te creëren. Eigendom geeft impliciete of expliciete rechten en mogelijkheden om aan de veranderingen in de Groene Ruimte deel te nemen. Op dit terrein liggen belangrijke kennisvragen en innovatie mogelijkheden. De drijvende krachten geven aan dat we in de toekomst belangrijke verschuivingen in het bezit mogen verwachten en dat de samenleving actief zal zijn om de zeggenschap te veranderen teneinde de toegang en de inrichting mede te beïnvloeden.</p>
Waarden	<ul style="list-style-type: none"> • Landschappelijke waarden • Cultuurhistorische waarden • Natuurhistorische waarden • Natuurlijke hulpbronnen 	<p>Hier spelen met name vragen over de wijze waarop datgene wat er van nature of vanuit de geschiedenis is, gewaardeerd wordt. Deze waardering speelt een belangrijke rol in de identiteit van een specifieke plek. In de dynamiek van de ontwikkeling is deze kennis belangrijk om te kunnen beoordelen wat er opgeofferd of verkregen wordt door de groene ruimte anders te gaan inrichten en gebruiken. Systematische inventarisaties en innovatie op het gebied van de communicatie over deze waarden is gewenst. Bovendien ligt aan elke nieuwe ingreep in het cultuurlandschap een (al of niet bewust gemaakt) ontwerp ten grondslag, dat op zich opnieuw iets toevoegt of afbreuk doet aan de aanwezige waarden.</p>

De kennisvragen en suggesties voor innovaties zijn hiermee in algemene termen geduid. Waar het om gaat is dat we nog eens in lijn met de drijvende krachten en rekening houdend met de actoren komen tot enkele meer specifieke opgaven voor de toekomst.

Ad 1: Functies van de Groene Ruimte

Globalisering en landbouwontwikkeling

Als gevolg van globalisering zullen de productprijzen van landbouwproducten onder druk komen te staan evenals de inkomens in de agrarische sector. Onder invloed van deze ontwikkeling en de technologische mogelijkheden, kan een verdere versnelling van de schaalvergroting en rationalisering van de landbouw tegemoet worden gezien, met nog onvoorziene effecten voor natuur en landschap. Hoe ziet de landbouwproductie er uit onder druk van de internationale markt en past deze vorm van landbouw bij andere wensen ten aanzien van de inrichting van het landelijk gebied?

Functieverandering

Het is te verwachten dat de burger en consument er prijs op stellen dat de groene ruimte wordt opengesteld als gebied voor ontspanning en recreatie. Bewoners zullen hogere eisen stellen aan hun woonomgeving. Gezien de toename van de mobiliteit en migratie zullen de hoger opgeleide werknemers steeds meer kiezen voor gebieden die een aantrekkelijke woonomgeving vormen. De stad domineert de groene ruimte en er zal vraag zijn naar een aantrekkelijk woonklimaat. Een huis is niet voldoende, er moet ook leefkwaliteit zijn. Hoe deze er uit ziet is een onderwerp voor discussie en besluitvorming.

Het samengaan van verschillende functies

De groene ruimte is schaars en zal de komende jaren een aanzienlijke functieverandering te zien geven. Dit is zowel een verschuiving tussen functies (meer natuur en minder landbouw) als binnen functies (meer aandacht voor de natuurfunctie binnen de landbouw en binnen het landbouwbedrijf). Thans wordt met deze laatste mogelijkheid al veel ervaring opgedaan. Echter er zijn veel meer mogelijkheden voor de samenloop van functies. Te denken valt aan waterberging en natuur, waterberging en landbouw, natuur en draagfuncties. Door innovatie op dit gebied maar ook door kennisontwikkeling kunnen nieuwe inzichten worden verworven en kan verder worden gezocht naar een optimale mix van functies.

Ad 2: Eigendom in ruime zin

Financiering

Door een goede actor-functie analyse wordt inzicht verkregen in betrokkenheid van partijen. In een dergelijke analyse zou moeten worden nagegaan welke actoren een bijdrage leveren aan de creatie of instandhouding van een functie en welke actoren daar het genot van hebben. Deze kennis kan worden gebruikt bij de studie naar institutionele ontwikkeling en vormt verder de basis voor onderzoek naar financieringsmogelijkheden. Bij het onderzoek naar financieringsmogelijkheden is niet alleen het onderscheid publiek-privaat van belang, maar ook de wijze van betaling of inning van middelen. Zo is bijvoorbeeld het ophalen van huisvuil een taak die zich goed laat privatiseren, terwijl het publieke karakter ons toch dwingt tot een verplichte bijdrage. Vergelijkend internationaal onderzoek kan ook hier een bijdrage leveren.

Demografie en stedelijke druk

Door stedelijke druk en migratie blijft de druk op de grondmarkt hoog. Belangrijke kennisvragen liggen hier op het gebied van de ontwikkeling van de grondmarkt en het toekomstig landgebruik. Wie bezit de grond, met welk doel en voor welke prijs?

Internationale vergelijking

Elders in Europa, onder andere in Frankrijk en Engeland, wordt ervaring opgedaan met een zekere herverdeling van het landbouwbudget ten gunste van de groene ruimte. Vergelijkend onderzoek kan bijdragen aan het inzicht op welke wijze sturing aan de inrichting van de groene ruimte kan worden gegeven. Voorgesteld wordt deze ervaring beschikbaar te maken voor Nederland door het uitvoeren van literatuur-onderzoek en interviews.

Toegankelijkheid van de groene ruimte

De toegang tot de groene ruimte is thans en in de toekomst een belangrijke factor voor draagvlak binnen de samenleving. Door onderzoek naar de toegankelijkheid van de groene ruimte van Nederland wordt gepreludeerd op een belangrijk toekomstig discussiepunt. De functionaliteit van het gebied zal mede de toegang tot het gebied bepalen. Zo zullen kwetsbare natuurgebieden tijdelijk of permanent niet toegankelijk zijn. Maar ook gebieden met veel intensieve veehouderij zullen zich in verband met veterinaire risico's eerder afsluiten dan openstellen. Gegeven het feit dat het overgrote deel van de groene ruimte door de landbouw wordt ingenomen is de openstelling van deze gebieden van bijzondere waarde. Wanneer de functie van de landbouw wordt verbreed naar het actief medebeheer van de groene ruimte dan is het ook logisch om de toegankelijkheid te verhogen. Er bestaan reeds praktijkvoorbeelden, die laten zien hoe nieuwe voetpaden in gebieden gerealiseerd kunnen worden maar de vraag is breder, omdat het gaat om de principiële vraag van toegankelijkheid in samenhang

met draagvlak voor een groene ruimte beleid. Op de achtergrond speelt hier de vraag van het eigendom en de zeggenschap, die hiermee ten nauwste is verbonden. Innovaties zouden gericht moeten zijn op het ontwikkelen van nieuwe vormen van toegankelijkheid, bijvoorbeeld door het gebruik van nieuwe media of nieuwe vormen van informatie tijdens de wandeling of fietstocht. Hier is een relatie met het ontwikkelen van het begrip groene ruimte bij een breder publiek (zie beneden).

Ad 3: Waarden

Onvoorspelbaarheid en betrokkenheid

De Groene Ruimte is van alle Nederlanders. Individualisering en de daarmee samengaande keuzevrijheid vragen om organisatievormen die ruimte bieden voor een volwassen betrokkenheid. De informatiesamenleving biedt daartoe volop kansen, maar leidt ook eenvoudig tot uitsluiting van groepen die minder bedreven zijn in de moderne technologie. Niettemin ligt hier een grote uitdaging voor innovatie van nieuwe maatschappelijke betrokkenheid bij het vormgeven van onze leefomgeving. Nieuwe technologie geeft mogelijkheden voor nieuwe sociale verbanden met een kortstondig karakter (cultural communities, die vormgeven aan een proces waarvan de uitkomst onvoorspelbaar is en waarbij de betrokkenheid sterk wordt vergroot). Dit in tegenstelling tot de thans voorliggende vormen van inspraak, die de burger steeds in rol van klager plaatsen en waarbij bestuurders op voorhand 'wisselgeld' hebben ingebouwd. Deze vormen van paternalisme verdragen zich niet meer met de mondige samenleving. Innovatie en onderzoek zouden zich moeten richten op de te gebruiken combinatie van media en de inrichting en ontsluiting daarvan voor verschillende groepen actoren. Voorts is van belang hoe op deze wijze grotere groepen betrokken kunnen worden bij een actieve ideevorming en inspraak.

Bestuurlijke vernieuwing

De toenemende druk op de groene ruimte als gevolg van meer welvaart, migratie en groeiende mobiliteit leidt er toe dat de ruimte in snel tempo steeds schaarser wordt. De afwegingen bij de inrichting zullen steeds lastiger worden en een onvoldoende waardering van het complexe systeem van de groene ruimte door gebrekkige kennis kan eenvoudig leiden tot onherstelbare aantasting. Bestuurlijk is er te weinig aandacht voor de groene ruimte en is er derhalve behoefte aan bestuurlijke innovaties waarbij de inrichting van de groene ruimte op integrale wijze aan de orde wordt gesteld. Een kennisvraag zou kunnen zijn of de inrichting van een omgevingschap (een 'landschap') een bestuurlijke vorm is waarmee deze bestuurlijke leegte kan worden gevuld. De vragen die daar bij van belang zijn liggen op het vlak van de bevoegdheden die daaraan zouden moeten worden toegekend en op de wijze waarop burgers daarin vertegenwoordigd kunnen zijn. Daarbij gaat het om een juiste

scheiding en afstemming van bevoegdheden met andere overheden. Ook zou kunnen worden gezien of de huidige waterschappen daar onderdeel van dienen uit te maken.

Het begrip groene ruimte

Daarbij lijkt als resultante van deze ontwikkelingen relevant, dat we de wijze van denken over de groene ruimte in onze samenleving trachten te veranderen. Vanuit de stad wordt groene ruimte gezien als het maagdelijke gebied waar ruimte is om woningbouw, infrastructuur, een pretpark enz. enz. te realiseren. In het landelijk gebied is de groene ruimte de optelsom van territoriaal verdeelde sectorbelangen: productieruimte, biodiversiteitsruimte, waterbeheerruimte, waarbij via een technische ingreep van meervoudig ruimtegebruik gepoogd wordt een en ander te optimaliseren. Daarmee wordt de intrinsieke waarde van de groene ruimte: het cultuurlandschap, feitelijk aangetast zonder dat daar een tegenkracht is die voor dit cultuurlandschap opkomt. Uitgaande van de verschuivende waarden in onze samenleving kan door een goede communicatie over het begrip groene ruimte, dit ook onderwerp worden voor actieve sturing. Begrippen als groene ruimte en het cultuurlandschap kunnen dienen als metafoor voor een gebied waarin de genoemde waarden in samenhang worden benoemd en zichtbaar gemaakt voor de individuele burger. Ze kunnen vorm krijgen door verschillende deskundigen te vragen hun beelden ervan te schetsen en deze te communiceren in woord en beeld. Door deze duidingen maken we ons het landschap eigen en wordt het beter hanteerbaar voor beïnvloeding. Onderzoek naar het karakter van de verschillende waarden in de groene ruimte, naar het cultuurlandschap als belevingsruimte, kan het beeld verdiepen en vatbaar maken voor een discussie niet alleen op basis van rationele argumenten maar ook van emoties. Daarbij gaat het niet alleen om de afzonderlijke onderdelen, maar vooral ook om de samenhang van functies en waarden.

Tenslotte:

Regionale kenniscentra

Met deze laatste vraag komen we los van de louter wetenschappelijke kennisvragen en maken we de stap van analyse naar ontwerp, naar transdisciplinariteit. Als we de Groene Ruimte daadwerkelijk tot de verzamelde parken van de Noordwest Europese Deltametropool willen opheffen dan kan dat alleen op basis van actieve betrokkenheid van zoveel mogelijk stakeholders. De concrete cultuurlandschappen die op regionaal schaalniveau onderscheiden kunnen worden geven het kader waarin deze betrokkenheid georganiseerd kan worden. Waardevolle Cultuurlandschappen, Regionale Milieucoöperaties, de ROM-gebieden en Nadere Uitwerkingen die vanuit de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening werden opgestart, zijn allemaal voorbeelden van deze werkwijze, die eerder werd aangeduid als diagonale planning. De essentie van deze transdisciplinariteit is dat er geen standaard receptuur voorhanden is. Inhoud en proces zijn gegeven de diversiteit in de hierboven beschreven functies,

eigendomsverhoudingen en waarden, dermate verschillend dat per landschap een andere mix ontstaat. Het komt er vervolgens op aan de benodigde kennis eveneens op datzelfde niveau georganiseerd te krijgen en verder te ontwikkelen: Regionale kenniscentra die generieke kennis top-down doorsluizen en die gebiedsspecifieke kennis voldoende tot zijn recht laten komen, vormen de sleutel tot meer kwaliteit in de groene ruimte.

10. Literatuur

- Blom J.C., 2000. Toekomst van de Landbouw: uitdaging voor ondernemers, Spil, 163-164, p. 9-16.
- Blom J.C., 2001. The impact of environmental policies, consumer behaviour and information technology on agricultural trade, with special reference to Europe. In: Globalization and the Rural Environment; edited by Otto, T. Solbrig, Robert Paarlberg and Francesco di Castri; Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Braakhekke, W., G. Litjens, A.v.d. Winden & W. Helmer, 2001. Met Rotterdam in zee, Wereld Natuur Fonds, Zeist.
- Bruin, D. de, D. Hamhuis, L. van Nieuwenhuijze, W. Overmars, D. Sijmons & F. Vera, 1987, Ooievaar. De toekomst van het rivierengebied, Stichting Gelderse Milieufederatie, Arnhem.
- Buckwell et al., (1997). Towards a Common Agricultural and Rural Policy for Europe; European Economy, 1997 no. 5) European Commission, Brussels. Report of the Working Group in Integrated Rural Policy, Convened by Commission of European Communities.
- Europese Commissie, 1999. Hervorming van het GLB: plattelandsontwikkeling, Factsheet DG VI.
- Europa 2000+, 1995, Bureau Publicaties Europese Gemeenschappen, Luxemburg, Figuur 23 (uitsnede).
- Het Kubieke Landschap, 2001. Hoofdstuk 1 tevens toegevoegd op CD-ROM aan het Jaarboek 2000 van Alterra, Alterra, Wageningen.
- Jókövi. M. 2001. Vrijtijdsbesteding van allochtonen en autochtonen in de openbare ruimte, Alterra-rapport 295, Wageningen.
- Kleijn, D., Berendse, F., Smit, R., Gilissen, N., Nature 413, 2001 - ISSN 0028-0836, p. 723 – 725.
- Kockelkoren, P., 1996. In: Smeets, P.J.A.M. & J. Jonkhof, m.m.v. P. Dauvellier, 1996. Ruimte als Voorraad. Vijf Essays over de beschouwing van ruimte als voorraad. Achtergrondrapport bij de Ruimtelijke Verkenningen 1996, Ministerie van VROM, Den Haag.
- Luijt, J. en F. Bethe, 1988. De dynamiek van het grondgebruik: een literatuurstudie, Den Haag, LEI, Onderzoekverslag 43.
- Ploeg, B. van der, 2001. Het Wei-gevoel in het Groene Hart van de randstad, Proefschrift Wageningen Universiteit.
- Ploeg, J.D. van der. 1999. De virtuele boer, Van Gorcum, Assen.
- Ploeg, van der, H.C. Hofsink en C. Teeuwen, 2000. Te voet door de velden; Draagvlak openstelling agrarische gronden voor recreatie, Den Haag, LEI-Rapport 4.00.14.

- Poel, K.R. de, van der Windt, N.P., Kruit, J., Elerie, J.N.H., & Spek, T., 2001. Essen in perspectief; een interactieve planningsbenadering in Spier, Wijster en Drijber, Groningen, REGIO-Project.
- Smeets, P., 1998. Neurocity of Deltametropool? Stedebouw en Ruimtelijke Ordening, juni, 1998.
- Stortelder, A. & G. Molleman, 1998. Binnendoor en Buitenom, Stichting Kerkepaden Ziewent.
- Stortelder, A.H.F., Schrijver, R.A.M., van den Top, I.M., Alberts, H., 2001. Boeren voor natuur; scenario's voor het landelijk gebied, Wageningen, Alterra-rapport 279.
- Wenger, E., 1998. Communities of Practice. Cambridge University Press.
- WRR, 2001. Naar een Europabrede Unie, Den Haag, Wetenschappelijke raad voor het overheidsbeleid; Rapporten aan de regering no. 59.

11. Over de auteurs

Dr. J.C. Blom (1946) is lid van de directieraad van de Kenniseenheid Maatschappij waarbinnen LEI en Departement Maatschappijwetenschappen vallen. Hij vervult daar de positie van directeur management. Hij is afgestudeerd aan de Universiteit van Amsterdam in de algemene economie en behaalde zijn doctorsgraad in Wageningen, op een proefschrift over de Europese graan- en veevoedergrondstoffenmarkt. Op Europees niveau is hij actief in een groep landbouwwetenschappers die zich richten op alternatieve vormen van het Landbouwbeleid in Europa. Hierbij gaat het met name om de verbreding van de doelstellingen van het landbouwbeleid en de integratie ervan met het plattelandsbeleid.

Drs. P.J.A.M. Smeets (1953) is hoofd van de Afdeling Landschap en Ruimtegebruik van Alterra, eveneens onderdeel van Wageningen Universiteit en Researchcentrum. Hij is afgestudeerd aan de Katholieke Universiteit Nijmegen als Landschapsecoloog en o.a. werkzaam geweest bij het Ministerie van LNV en bij de Rijksplanologische Dienst. Naast het management van de afdeling is hij vooral actief in ateliers, waarin de participatieve planvorming gericht op regionale landschappen, centraal staat. Daarnaast speelt hij een rol in de discussie over de toekomst van de landbouw via participatie in Denktanks en als adviseur van LTO Nederland. Op het internationale vlak concentreren zijn activiteiten zich op Europa en China.

Bijlage 1: Geraadpleegde deskundigen

Berhout, Ir. P.	LEI
Jacobs, Ir. M.	Alterra
Jonge, Ir. J. de	Alterra
Kornmann, Ir. G.J.	LEI
Terluin, Dr. I.J.	LEI

Summary

The region formed by the triangle Amsterdam – Lille – Duisburg is referred to as the North-West European Delta Conurbation, of which the Southern and Central Netherlands form part. The rural areas of this region occupy a special position, due on the one hand to their historical importance for food production and on the other to the great pressure from the cities.

This contribution examines the forces that will shape the future of this rural area. Three types of forces are distinguished, the first being autonomous, external and worldwide forces such as technological development and globalisation. The second type concerns those forces that relate to people and society, such as among other things individualisation and the interactive possibilities of ICT. The third type concerns the changing relationship between city and countryside. In this connection the contribution looks at among other things the rise in rural land prices due to e.g. the numerous housing construction projects.

The changes brought about by these forces also have consequences for the various players in the rural areas. For example, the role played by government will change from being directive to providing a stimulus. Also, the significance of the guru or storyteller will increase at the cost of the importance of the local leader.

On the basis of the expected developments, the contribution formulates knowledge questions and innovation tasks, making a distinction between external factors (functions), social constructs and inner values.

The general conclusion is that the region will be the focal point for change. This will require us to ensure, according to the authors, that the necessary knowledge is similarly organised at this level, by means of regional knowledge centres.